

СОЦІАЛЬНО-ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ В КОНТЕКСТІ ПЕРСПЕКТИВНИХ МОЖЛИВОСТЕЙ СЛУЖБИ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ ЩОДО ЗАПОБІГАННЯ КРИЗОВИМ ЯВИЩАМ СОЦІАЛЬНОГО ХАРАКТЕРУ ТА ПРОТИДІЇ ТЕРОРИЗМУ

Постановка проблеми. Для останнього періоду новітньої світової історії характерні прояви кризових явищ соціального характеру, масштаби та географія яких мають стійку тенденцію до збільшення – від кольорових революцій на пострадянському просторі до актів громадянської непокори в США. На цей час у світі приблизно три десятки активних воєнних конфліктів, спостерігається тенденція до активізації терористичної діяльності та проявів гібридної агресії [1]. Їхньою головною рушійною силою є соціальні конфлікти: понад 99 % усіх смертельних випадків, пов'язаних із тероризмом, фіксується в країнах, де відбуваються жорстокі конфлікти або які відрізняються високим рівнем політичного терору. У країнах із високим рівнем економічного розвитку основними рушійними силами тероризму є прагнення окремих опозиційно налаштованих соціальних елементів і груп до зміни або примусової корекції алгоритму соціального управління та участь держав у зовнішніх конфліктах.

У результаті технологічного прогресу змінюється характер розвитку

таких конфліктів. У цьому трансформаційному процесі важливу роль відіграють соціально-інформаційні технології, що активно використовуються для формування деструктивних впливів маніпулятивного характеру, у результаті чого змінюється природа загроз як з боку державних, так і недержавних суб'єктів [2].

Вступ людства в інформаційну епоху радикально вплинув на природу основ і підходів у всіх сферах соціальних відносин, відповідним чином змінивши кінетику так званих кризових явищ соціального характеру й пов'язаних із ними проявів екстремізму та тероризму.

Центр ризиків соціальних конфліктів перемістився у площину соціально-інформаційного, медійного простору, а головними генераторами загроз терористичного характеру стають блогосфера та соціально орієнтовані інформаційні мережі. Діяльність із протидії таким викликам потребує нових, нестандартних підходів до її реалізації [3; 12–14].

Не викликає сумніву актуальність питання розроблення та реалізації інноваційних технологій упередження

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

кризових явищ у соціальній сфері, що передбачають оперативне реагування на всі передумови соціальних конфліктів із використанням управлінських засобів коригування алгоритмів соціального управління з метою їх недопущення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-теоретичній розробці проблеми боротьби з тероризмом присвячено немало праць вітчизняних і закордонних науковців різних спеціальностей. Деякі розробки мають високий науковий рівень, однак слід зазначити їхню специфічну спрямованість на типологізацію тероризму та кваліфікацію його в межах існуючого правового простору. Питання теорії та методики впровадження й використання інформаційно-психологічних і соціально-інформаційних технологій взагалі та моніторингу як базового інструменту в різних сферах діяльності висвітлювали у своїх працях такі вчені, як: В. Артеменко, Л. Віліс, М. Гладій, М. Гольдштейн, А. Гонє, М. Губина, В. Крупіна, Р. Лаксей, К. Маккей, С. Маннілі, Л. Ноздріна, Т. Олешко, В. Остроухов, М. Паладій, Н. Реймерс, Т. Смовженко, А. Толстих, В. Шинкаренко й інші. Роль соціально-інформаційних технологій у побудові діалогічних відносин влади та суспільства в умовах сучасного інформаційного простору вивчають представники різних сучасних наукових течій: М. Бахтін, В. Біблер, М. Бубер, М. Каган, Ю. Лотман, О. Сладкова та інші. Автором особисто проведено певний обсяг досліджень моніторингу тероризму, його місця в соціальному управлінні, механізмів і принципів його здійснення,

із визначення завдань та з метою обґрунтування концептуальних засад його впровадження в системи протидії тероризму, а також інституційного механізму реалізації [4; 5].

Основною метою цієї статті є аналіз можливості використання соціально-інформаційних технологій у державній системі боротьби з тероризмом, а також у контексті перспективних завдань Служби безпеки України із запобігання кризовим явищам соціального характеру та протидії тероризму.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах розвитку суспільства тероризм став одним із найнебезпечніших явищ планетарного рівня, що охоплює всі сфери суспільних відносин та впливає на механізми геополітичних трансформацій. Відповідно, боротьба з тероризмом має глобальне завдання – оберігати цілісність цивілізаційних процесів, і це завдання набагато складніше, ніж усі задекларовані. Сутність такої місії значно ширша, ніж примітивна нейтралізація та знешкодження терористів або їхніх угруповань, організацій і рухів терористичного спрямування. Саме тому питання протидії тероризму розглядається як першочергове в забезпеченні національної безпеки держави та належить до пріоритетних завдань Служби безпеки України, реформування якої передбачає впровадження інноваційних технологій, проактивного та ризик-орієнтованого підходу (проект Закону 3196-Д) до виконання основних функцій СБУ, зокрема й боротьби з тероризмом. Подібна трансформація цільових функцій спеціальних служб антитерористичної

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

спрямованості – світова тенденція, своєрідна відповідь на вимоги часу, оскільки сучасна терористична діяльність базується на новітніх гібридних соціально-інформаційних технологіях маніпулювання людською свідомістю, системними елементами яких уже давно не є захоплення заручників, підпал, убивство, тортури, залякування населення та органів влади. Сьогодні тероризм у суспільстві опанував інноваційні механізми вчинення інших злочинних посягань, і, що характерно, не стільки на життя чи здоров'я людей, скільки на їхні думки, мораль та духовність. Тому заходи упередження та запобігання терористичній діяльності – не просто вимоги часу, це життєво необхідна умова подальшого існування держави.

За таких умов центр тяжіння у боротьбі з тероризмом зміщується в бік практик соціально-інформаційної протидії та соціальної профілактики, а менеджмент знань змінює всі традиційні принципи, підходи й моделі розвитку конкурентоспроможного військового та конспіраційного (гібридного) протистояння сил суперників за рахунок використання нових видів агресій, в яких значний відсоток становлять нематеріальні активи (соціально-політичні, технологічні, інформаційні, фінансові тощо), що є наслідком ефективного використання інтелектуального капіталу держави (соціальної системи). Відповідно, зростає роль ефективного управління інтелектуальними ресурсами, оскільки їхня наявність та ступінь розвитку визначають здатність системи забезпечення національної безпеки до інновацій та прогресу у своєму розвитку [6; 15].

Все це зумовлює необхідність інтелектуалізації системи боротьби з тероризмом, що виражається не тільки в тому, що основним продуктом антитерористичної діяльності виступає інтелектуальний і високотехнологічний продукт – соціально-інформаційні технології антитерористичної безпеки, моделювання та прогнозування теророгенності на підставі якісного й достовірного моніторингу соціальних систем і т. ін., але й у тому, що суспільство стає активним учасником цих процесів, використовуючи свій інтелект і можливості віртуальних спільнот та соціальних мереж.

Прикладом оптимального поєднання соціально-інформаційних моніторингових технологій з оперативними можливостями розвідувальних та спеціальних служб вважається досвід роботи Управління із захисту Конституції Федеративної Республіки Німеччини, основне завдання якого полягає в тому, щоб проаналізувати інформаційний зміст і значущість отриманої інформації й об'єднати її в продукти, які покликані дати можливість політикам та іншим компетентним державним органам у Федерації і федеральних землях протидіяти антиконституційним силам [7].

Маючи величезні можливості отримання інформації через оперативно-агентурні й оперативно-технічні механізми розвідувальних та спеціальних служб, ця організація більшу частину необхідної інформації отримує із загальнодоступних джерел, за технологією вивчення відкритих джерел (Open source intelligence, OSINT). Її робочим девізом є теза про те, що «надійна інформація – це

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

валюта, в якій оплачується безпека Федеративної Республіки Німеччини від тероризму, політичного і релігійного екстремізму» [8].

Останнім часом, і це особливість сьогодення, терористи та войовничі екстремісти активно використовують віртуально-медійний простір (друковані ЗМІ, мережі ефірних і кабельних масмедіа, інтернет, електронна пошта, спам тощо) для провокації кризових явищ соціального характеру, організації, планування та здійснення терористичних акцій і суспільно небезпечних дій, що в результаті формує ідеологію, прийнятну для терористів. Саме тому моніторинг інформаційної сфери – пріоритетна складова діяльності аналітиків Управління із захисту Конституції, які мають відповідні можливості й для негласного збирання інформації в зонах з обмеженим доступом у мережі «Інтернет», наприклад, у соціальних мережах та на поштових серверах, але на законних підставах і за дуже жорстких умов правової регламентації [9].

Із цією метою створено Координаційний центр інтернет-оцінки правого екстремізму під головуванням Федерального відомства з охорони Конституції, який займається дослідженням та оцінюванням діяльності ультраправих угруповань в інтернеті, а в разі потреби порушує кримінальні справи [10].

Проактивний та ризик-орієнтований підходи передбачають наявність науково обґрунтованих теорій, побудову на їхній базі теоретичних моделей, визначення й аналіз реального стану ризиків і небезпек, побудову

прогнозних моделей їхнього розвитку в часі та просторі з метою опрацювання рекомендацій керівництву держави щодо заходів із їх нейтралізації.

Моніторинг як соціально-інформаційна технологія відомий давно й опрацьований на рівні науково-практичних рекомендацій до застосування в системі боротьби з тероризмом. Системність як основна властивість моніторингу вигідно відрізняє його від розвідки, оперативно-розшукової діяльності, інформаційно-статистичної роботи й інших інформаційних технологій. Моніторинг тероризму – специфічна інформаційна технологія, реалізація якої передбачає розроблення інноваційних прийомів і процедур, переважно евристичних, оскільки пошук оптимальних алгоритмів недопущення соціальних конфліктів або профілактики терористичної діяльності – абсолютно творче завдання, що потребує постійного пошуку нових рішень та не має чітких правил і стандартних прийомів. Таке поєднання робить методіку вирішення завдань моніторингу тероризму досить повною, наукоємною й універсальною. Маючи на озброєнні подібні технології, аналітичні підрозділи суб'єктів боротьби з тероризмом могли б значно спростити процес стратегічного планування антитерористичних заходів, насамперед профілактичного характеру [11–13].

Моніторинг тероризму (терогенності соціальних систем) як базова соціально-інформаційна технологія спрямований на:

– виявлення конфліктних ситуацій, тобто наявності прихованих

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

суперечностей і соціальної напруженості, заснованих на: обмеженні законних інтересів, потреб і цінностей громадян та національних громадських об'єднань; спотвореній і неперевірній інформації; неадекватному сприйнятті подій, що відбуваються в суспільстві, або змін у деяких соціальних групах, що проєктуються на національний, релігійний або інший ґрунт;

– запобігання або ліквідацію зіткнень соціальних, політичних, економічних, культурних інтересів двох і більше соціальних спільнот, що приймають форму громадянського, політичного або збройного протистояння, тобто соціального конфлікту, або мають теророгенно небезпечні наслідки;

– недопущення порушень конституційних прав і свобод при формуванні алгоритму соціального управління та контролю за дотриманням законності й принципів соціальної справедливості при врегулюванні соціальних конфліктів і пов'язаних із ними кризових станів соціального характеру, які виникають при реалізації основних прав та свобод громадян;

– здобуття оперативної, точної та об'єктивної інформації про ступінь теророгенності соціальної системи й результативність протидії тероризмові;

– визначення реального стану й ефективності функціонування системи боротьби з тероризмом і можливості на цій основі коригувати генеральну стратегію протидії;

– виявлення реального рівня кваліфікації кадрів, їхньої підготовленості до вирішення інноваційних завдань.

У контексті виконання перспективних завдань Служби безпеки України із захисту національної державності та боротьби з тероризмом моніторинг може охоплювати:

– суспільні відносини, що породжують причини тероризму й умови, які сприяють їхньому утворенню або полегшують їхнє формування на території України;

– виявлення, реєстрацію та рекомендації з нейтралізації загроз і ризиків терористичного характеру;

– політику органів державної влади, місцевого самоврядування та їхніх посадових осіб, а також підпорядкованих їм установ, організацій, служб, які в межах своєї компетенції причетні до вироблення алгоритму соціального управління, а їхня діяльність або бездіяльність сприяє формуванню теророгенних факторів та умов формування радикально-екстремістських намірів і може спровокувати соціальні конфлікти й пов'язані з ними кризові стани соціального характеру;

– громадян та їхні об'єднання, фізичних та юридичних осіб, що відносять себе до певної соціальної системи, засоби масової інформації, діяльність яких порушує соціальні норми й дає підстави суб'єктам системи профілактики прогнозувати вчинення ними та (або) їхнім найближчим оточенням правопорушень, що можуть спровокувати антигромадські дії з ознаками терористичної або іншої екстремістської діяльності, здатні викликати широкий суспільний резонанс на основі віртуального страху;

– соціальні системи, осіб та об'єкти, що можуть стати жертвами

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

тероризму й інших форм екстремізму через притаманні їм суб'єктивні якості або об'єктивні властивості.

Застосовуючи цю технологію, Служба безпеки України матиме можливість приймати сигнали від суспільства, які є інформаційним джерелом контролю стану соціуму. У діалоговому конструкті відносин влади із суспільством Служба безпеки України набуває нових функцій – зондування стану соціуму й оперативний контроль над ним. Таким чином держава отримує сучасний інструмент, що дає змогу своєчасно приймати управлінські рішення.

Висновки. За таких умов ефективність роботи спеціальних служб із формування адекватної законодавчої відповіді на виникаючі загрози, пошуку нових підходів до розроблення і реалізації заходів із виявлення, розкриття, розслідування та запобігання злочинним проявам екстремізму й тероризму, забезпечення балансу між безпекою та дотриманням демократичних прав і свобод людини визначається ступенем поєднання юридичних методів протидії із соціальними, переміщенням акцентів забезпечення національної безпеки з обмежувально-каральних заходів на прогнозування та соціальну профілактику. Це можливо лише після набуття підрозділами Служби безпеки України із захисту національної державності та боротьби з тероризмом таких повноважень і механізмів їх реалізації, як:

– контроль та оперативне супроводження інформаційного простору суспільства, коригування соціально-інформаційних відносин у сфері

соціально-управлінської діяльності задля недопущення не прогнозованого розвитку соціальних конфліктів, сприяння розвитку комунікаційних відносин влади та суспільства, що будуються на діалоговій основі;

– моделювання ризиків і загроз терористичного характеру, прогнозування соціальних конфліктів, кризових станів, визначення потенційно теророгенних об'єктів, їх нейтралізація за допомогою соціально-інформаційних мережевих і моніторингових технологій, отримання та аналіз оперативної інформації про об'єкти спостереження, що дає можливість на основі зібраних фактів стежити за станом суспільних настроїв.

У такій ситуації Служба безпеки України як системоутворювальний елемент системи захисту національної державності має відігравати роль організатора зворотного зв'язку, роблячи основний упор у своїй роботі не тільки на виявленні та знищенні терористичних груп – це штатне завдання спеціальних підрозділів, а й на проведенні моніторингу стану всієї системи національної безпеки, оцінювання її відповідності реальним загрозам, адекватності рівня самооцінки готовності країни до забезпечення антитерористичної безпеки, передусім, шляхом реалізації попереджувально-профілактичних заходів захисту національної державності та боротьби з тероризмом, зокрема й шляхом прогнозування, виявлення та своєчасної нейтралізації нових типів загроз і агресій.

Theoretical and methodological basis for ensuring information security of person, society, state

Список використаних джерел

1. Индекс війни. Моніторинг воєнних конфліктів у світі 2020 року. URL: <https://ussd.org.ua/2021/01/21/indeks-vijny-monitoring-voennyh-konfliktiv-u-sviti-2020-roku/> (дата звернення: 17.05.2020).
2. Новая эра конфликтов и насилия. URL: <https://www.un.org/ru/un75/new-era-conflict-and-violence> (дата звернення: 17.05.2020).
3. Рижов І. М. Тероризм та боротьба з ним: деякі припущення соціально-інформаціологічної парадигми // Підприємництво, господарство і право. 2012. № 1. С. 94–98.
4. Рижов І. М. Моніторинг як системоутворююча складова профілактики тероризму // Правова інформатика. 2013. № 2 (38). С. 53–59.
5. Рижов І. М., Строгий В. І. Концептуальні засади соціально-інформаціологічних технологій упередження кризових явищ соціального характеру (на прикладі моніторингу тероризму) // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія юридична. 2014. № 3. С. 219–228. URL: http://www.lvduvs.edu.ua/nauk/visnyky/nvsvy/03_2014/14svipmt.pdf (дата звернення: 17.05.2020).
6. Рижов І. М. Парадигмальні риси антитерористичної безпеки сучасного інформаційного суспільства // Інформаційна безпека людини, суспільства, держави. 2019. № 3 (27). С. 110–118. URL: <http://academy.ssu.gov.ua/ua/page/inf-arch.htm> (дата звернення: 17.05.2020).
7. Федеральне відомство із захисту конституційного ладу. URL: http://rechtsdialog.org/ua/?option=com_chronoforms5&chronoform=terminus_formular_2_modal_read&id=6071&tmpl=component (дата звернення: 17.05.2020).
8. Захист Конституції // Informationsbeschaffung. URL: https://www.verfassungsschutz.de/DE/verfassungsschutz/auftrag/informationsbeschaffung/informationsbeschaffung_artikel.html#doc679108body-Text6 (дата звернення: 17.05.2020).
9. Auftrag und Arbeitsweis Der Verfassungsschutz. URL: https://www.verfassungsschutz.de/DE/verfassungsschutz/auftrag/auftrag_node.html;jsessionid=92A2FC9A2DC14E23248F74_D05E06B2A6.intranet232 (дата звернення: 17.05.2020).
10. Koordinierte Internetauswertung Rechts. URL: https://www.bka.de/DE/UnserAufgaben/Kooperationen/KIA/kia_node.html ; https://www.verfassungsschutz.de/DE/home/home_node.html (дата звернення: 17.05.2020).
11. Рижов І. М. Моніторинг як основа інформаціологічної концепції протидії тероризму // Правова інформатика. 2012. № 1. С. 49–53.
12. Рижов І. М., Строгий В. І. Моніторинг тероризму як системоутворююча складова національної безпеки // Науковий вісник Дніпропетровського державного університету : збірник наукових праць. 2014. № 1 (70). С. 298–305. URL: http://dduvs.in.ua/assets/files/Nauka/20141017_statti-NV_DDUVS.pdf (дата звернення: 17.05.2020).
13. Рижов І. М. Основи аналізу теророгенності соціальних систем : монографія. Київ : Магістр-XXI сторіччя, 2008. 288 с.
14. Рижов І. М. Основи теророгенності соціальних систем : монографія. Київ : Наук.-вид. відділ НА СБ України, 2010. 232 с.
15. Гребенюк М. В., Рижов І. М., Кузьмін С. П. Перспективи інноваційного розвитку антитерористичних стратегій // Вісник прокуратури. 2016. № 5 (179). С. 19–28.

Теоретико-методологічні засади забезпечення інформаційної безпеки людини, суспільства, держави

Анотація. Проблема протидії тероризму вважається пріоритетною в забезпеченні національної безпеки держави і є однією з пріоритетних задач Служби безпеки України, реформування якої передбачає впровадження інноваційних технологій. Упереджувальний і ризикоорієнтований підхід передбачає наявність науково обґрунтованих теорій, побудованих на їх основі теоретичних моделей, визначення та аналіз реального стану ризиків та загроз, побудову прогнозних моделей їх розвитку в часі та просторі для розробки рекомендацій уряду щодо їх нейтралізації.

Моніторинг тероризму – це специфічна інформаційна технологія, реалізація якої передбачає розробку інноваційних методів та процедур, в основному евристичних, таких як пошук оптимальних алгоритмів запобігання соціальним конфліктам або запобігання терористичній діяльності.

Служба безпеки України, як елемент системи захисту національної державності, повинна виступати в ролі організатора зворотного зв'язку, орієнтуючись в своїй роботі не тільки на виявлення та знищення терористических групіровок – це звичайна задача спецпідрозділів, але й забезпечувати високий рівень антитерористическої безпеки за рахунок реалізації превентивних заходів шляхом прогнозування, виявлення та своєчасної нейтралізації нових видів загроз.

Ключові слова: тероризм, екстремізм, фанатизм, специфіка поведінки терористів.

Abstract. The issue of counter-terrorism is considered to be a priority in ensuring the national security of the state and is one of the priority tasks of the Security Service of Ukraine, the reform of which involves the introduction of innovative technologies. Proactive and risk-oriented approach involves scientifically sound theories, generating theoretical models based on them, defining and analyzing the real state of risks and threats, generating predictive models of their development in time and space to develop recommendations to the government how to neutralize them.

Terrorism monitoring is a specific information technology, its implementation involves the development of innovative techniques and procedures, mostly heuristic, such as the search for optimal algorithms to prevent social conflicts or prevent terrorist activities.

The Security Service of Ukraine, as an element of the system for protecting national statehood, should act as a feedback provider, focusing in its work not only on identifying and destroying terrorist groups which is the usual task of special forces, but also ensure a high level of anti-terrorist security through the implementation of preventive measures by means of forecasting, identification and timely neutralization of new types of threats.

Key words: terrorism, extremism, fanaticism, characteristics of terrorists' behavior.